
УДК 371.315.6+821.161.2

Ефективність експериментального навчання учнів 5—6 класів з низьким рівнем успішності

Ольга Мхитарян,
аспірантка
Миколаїв

У статті висвітлено результати апробації та впровадження в навчальний процес методичної моделі формування літературних знань і вмінь в учнів 5—6 класів з низьким рівнем успішності.

Ключові слова: експериментальне навчання; методична модель формування літературних знань і вмінь в учнів з низьким рівнем успішності; експериментальні (ЕК) і контрольні (КК) класи; завдання для підсумкового зрізу навчальних досягнень учнів; показники рівнів літературного розвитку учнів; критерії якості літературних знань і вмінь учнів; порівняльний кількісний та якісний аналіз; методи математичної статистики.

Загальносвітова тенденція підвищення вимог до якості шкільної освіти, відображена в державних документах про вивчення літератури [1; 3; 11], актуалізує проблему низького рівня навчальних досягнень учнів. Масовий характер їхньої неуспішності фахівцями пояснюється передусім невіршеністю проблем розвивального навчання: домінування на уроках невмотивованої побудови навчальних ситуацій та інтуїтивно дібраних засобів їх реалізації; ігнорування процесу осягнення змісту твору; засвоєння учнями суми знань без достатнього зв'язку з уміннями їх здобувати [14, 9]. Тому подолання пізнавальних труднощів учнів в осягненні глибинного сенсу художніх творів значною мірою залежить від цілеспрямованого, спеціально організованого формування в школярів літературних знань і вмінь, яке здатне забезпечити технологізоване навчання [13; 14; 15]. Однак у методичній науці системний і структурований підхід щодо специфіки корегованого навчання літератури досі теоретично не обґрунтований.

Розв'язання читацьких проблем учнів спеціалістами здійснюється в різних наукових напрямках: саморозвитку (Б. Степанишин) або формування мотивів навчально-пізнавальної діяльності учнів-читачів (Є. Пасічник); на засадах компаративного (А. Градовський), контекстного (В. Гладишев) та у взаємозв'язках із різними видами мистецтв (С. Жила) вивчення художніх творів; на екзистенціально-діалогічній основі (Г. Токмань); у впорядкованому процесуальному напрямі (Н. Волошина, О. Ісаєва, Ж. Клименко, Л. Мірошніченко, А. Ситченко та ін.). Методологічне значення для літературного розвитку учнів з низьким рівнем знань і вмінь має обґрунтований фахівцями науковий підхід до вивчення літератури як мистецтва слова, що передбачає взаємодію емоційно-логічних факторів художнього сприймання та посилення дидактичного аспекту в навчанні. Проте розрізнений характер методичних рекомендацій негативно позначається на шкільній практиці навчання літератури, нівелюючи її багатий розвивальний і виховний потенціал. Це засвідчив проведений нами констатувальний зріз, який виявив, що більше 70 % учнів

відчувають значні труднощі під час сприймання явищ літератури; засвоєння теоретико-літературних понять; аналітичної роботи над текстом художнього твору; зв'язного висловлювання, виявлення особистої позиції в самостійних судженнях; оволодіння засобами літературного мовлення [6, 16].

Для вдосконалення навчального процесу на уроках української літератури в основній школі нами було розроблено й обґрунтовано методичну модель розвитку літературних знань і вмінь в учнів з низьким рівнем успішності, яка реалізується в єдності основних принципів, форм, прийомів і засобів організації цілеспрямованого етапного навчання [4; 5; 6; 7; 8; 9; 10]. Мета статті — ознайомити читачів із результатами цілеспрямованого впровадження в навчання учнів 5–6 класів з низьким рівнем літературного розвитку моделі формування їхніх знань і вмінь.

Зважаючи на специфіку художньої літератури і конкретного твору, враховуючи вікові психо-розумові й індивідуальні особливості учнів молодшого підліткового віку та програмові вимоги до їхніх знань і вмінь, під час формувального експерименту вирішувалися такі ключові питання:

1. Чи сприяє розроблена методика прищепленню інтересу учням з низьким рівнем навчальних досягнень до предмета та розвитку їх пізнавальних процесів?
2. Який організаційно-педагогічний вплив виявився найбільш ефективним для подолання учнівського відставання в осягненні змісту художнього твору?
3. Як експериментальне навчання позначається на особистісному зростанні учнів з низьким рівнем успішності?

Із цією метою розроблено контрольні роботи для підсумкового зрізу навчальних досягнень учнів, подібні до тих, що використовувалися в ході констатувального експерименту [6], та однакові за змістом і рівнем складності для учнів експериментальних та контрольних класів:

5 клас

I рівень (рецептивний / початковий)

1. Укажіть назву літературної казки, основною думкою якої є дарунок Долі й уміння ним скористатися:
а) "Хуха-Моховинка";
б) "Потерчата";
в) "Близнята".
2. Чому Івась (герой оповідання О. Пчілки "Сосонка") покинув панський дім і пішов додому?
а) пани змушували виконувати важку роботу;
б) сумував за своєю сосонкою;
в) не хотів бути попихачем і терпіти приниження.
3. Назвіть прізвище відомого українського поета і байкаря, автора віршованих загадок, дитячого улюбленця дідуся Кенира:
а) Л. Глібов; б) І. Франко; в) І. Липа.

II рівень (репродуктивний / середній)

4. Прочитуйте вивчений напам'ять вірш П. Тичини.
5. Продовжіть визначення поняття:
"Ліричний герой — це ...".
6. Розкажіть цікавий епізод із життя В. Симоненка.

III рівень (конструктивний / достатній)

7. Стисло перекажіть (письмово) міф "Про вітер".
8. Складіть план до початку оповідання Є. Гуцала "Лось".
9. Поясніть особливості поетичних загадок Л. Глібова

(роль у них казкових елементів, гумору, пестливих слів).

10. Визначте основні риси характеру Олеся — головного героя оповідання Г. Тютюнника "Дивак", пояснивши прийоми їх творення.

IV рівень (творчий / високий)

11. Напишіть невелику творчу роботу про кмітливість і мудрість нашого народу (за вивченими загадками, прислів'ями і приказками).

6 клас

I рівень (рецептивний / початковий)

1. Назвіть поезію Тараса Шевченка, де славиться героїзм українських козаків та ватажків, які боролися за визволення українського народу від польського гніту:
а) "Думка";
б) "Євшан-зілля";
в) "Тарасова ніч".
2. Чому Павлик висмикнув палицю біля гнізда жайворонка (за оповіданням С. Черкасенка "Маленький горбань")?
а) він позаздрив Захаркові, що саме той знайшов гніздечко;
б) йому стало жаль пташенят;
в) зробив назло хлопчикам.
3. Укажіть прізвище автора поеми про необхідність повернення людині історичної пам'яті, усвідомлення своєї національної приналежності — "Євшан-зілля":
а) В. Винниченко; б) П. Чубинський; в) М. Вороний.

II рівень (репродуктивний / середній)

4. Прочитуйте фрагмент (1-2 строфи) із вивченої напам'ять поезії О. Кониського "Молитва".
5. Продовжіть визначення поняття:
"Співомовка — це ..." ?
6. Розкажіть основні відомості про життя Т. Шевченка в Санкт-Петербурзі.

III рівень (конструктивний / достатній)

7. Стисло перекажіть (письмово) зміст будь-якого уривка з оповідання В. Винниченка "Федько-халамидник", висловлюючи своє ставлення до зображеного.
8. Поділіть поезію Лесі Українки "Як дитиною, було ..." на умовні емоційно-сміслові частини, пояснивши свої дії.
9. Виділіть і поясніть художні засоби у поезії І. Жиленко "Жар-Птиця".
10. Складіть план характеристики образу Павлика (за твором С. Черкасенка "Маленький горбань").

IV рівень (творчий / високий)

11. Напишіть твір-мініатюру, в якому висловіть власне розуміння почуття патріотизму (за поемою М. Вороного "Євшан-зілля").

Порівняльний аналіз робіт дозволив виявити істотні розходження в якості навчальної підготовки учнів експериментальних (ЕК) і контрольних (КК) 5–6 класів, зумовленої застосуванням відповідних моделей вивчення української літератури в загальноосвітній школі (див. табл. 1). За підсумками дослідного навчання, кількість школярів з низьким рівнем літературного розвитку в експериментальній групі складає 40,5 % (5 клас) і 25,3 % (6 клас), а в контрольній — 69,9 % (5 клас) і 66,3 % (6 клас), що наочно переконує в ефективності цілеспрямованого формування навчальних

досягнень в учнів, які мають пізнавальні проблеми, та її залежності від тривалості корекційно-розвивальної роботи, оскільки підвищення рівня успішності в шестикласників більш значне, ніж у п'ятикласників.

Таблиця 1

Результати навчальних досягнень учнів експериментальних і контрольних класів

Класи / Показники	5 клас (ЕК — 185 учнів; КК — 176 учнів)		6 клас (ЕК — 170 учнів; КК — 169 учнів)	
	Достатні ¹	Низькі ²	Достатні	Низькі
Експериментальні класи (ЕК)	110 (59,5 %)	75 (40,5 %)	127 (74,7 %)	43 (25,3 %)
Контрольні класи (КК)	53 (30,1 %)	123 (69,9 %)	57 (33,7 %)	112 (66,3 %)

Достатні¹ — показник, що об'єднує високий і достатній рівні навчальних досягнень.

Низькі² — показник, що об'єднує початковий і середній рівні навчальних досягнень.

Аналіз виконуваних завдань (див. табл. 2) здійснювався за критеріями якості знань (повноти, точності, конкретності, міцності, дієвості, системності); відповідності осягнення змісту твору його ідейному значенню; усвідомлення учнями способів розв'язання навчальних завдань певного типу; вияву особистісного ставлення учнів до явищ мистецтва слова. Увага зверталася передусім на роботи учнів, яким від початку дослідного навчання вдалося досягти позитивних зрушень у своєму літературному розвитку й здобути певні навчальні успіхи.

Таблиця 2

Показники рівнів літературного розвитку учнів (у %)

Типи завдань за рівнями складності		5 клас			6 клас				
		Рівні літературного розвитку							
		НР	СР	ВР	НР	СР	ВР		
I рівень (рецептивний / початковий)	ЕК	5	34	47	14	2	19	57	22
	КК	9	44	38	9	4	41	38	17
II рівень (репродуктивний / середній)	ЕК	5	35	43	17	2	23	55	20
	КК	17	56	22	5	10	59	25	6
III рівень (конструктивний / достатній)	ЕК	5	35	43	17	3	22	57	18
	КК	19	58	19	4	12	64	20	4
IV рівень (творчий / високий)	ЕК	6	37	42	15	4	26	57	13
	КК	20	56	21	3	15	60	21	4

Результати тестових завдань початкового (рецептивного) рівня складності, спрямованих на перевірку текстуальних знань учнів та їх здатності розрізняти авторів і назви вивчених творів, виявилися досить високими.

Зафіксована різниця між експериментальними і контрольними класами (між 5-ми — 5 % та між 6-ми — 22 %) констатує, що в міру збільшення обсягу знань і складності навчального матеріалу ігнорування читачьких проблем школярів веде до їх невпинного зростання і посилення.

Виконуючи завдання середнього (репродуктивного) рівня складності, більшість учнів контрольних класів неточно відтворювали напам'ять уривки з поезії П. Тичини (5 клас) і О. Кониського "Молитва" (6 клас); неправильно визначали теоретичні поняття "ліричний герой" (5 клас) і "співомовка" (6 клас); непослідовно й незв'язно викладали факти з життя В. Симоненка (5 клас) і Т. Шевченка (6 клас). Учні експериментальних класів, які подолали власні труднощі у вивченні літера-

тури, демонстрували плідність модельованого розвитку їхніх читачьких інтересів і пізнавальних процесів. Цитування напам'ять уривків з поезії та визначення теоретико-літературознавчих понять відзначалося точністю і повнотою, що доводить оволодіння ними прийомами запам'ятовування та правилами розвитку пам'яті, збільшення її об'єму й міцності, рекомендованими вчителем (у співпраці з психологом). Розповіді таких учнів про письменників переконують у підвищенні рівня їх пізнавальної мотивації до вивчення художньої творчості (читанні додаткової літератури) й окремих загальнонавчальних умінь (виділяти головне, планувати свою відповідь).

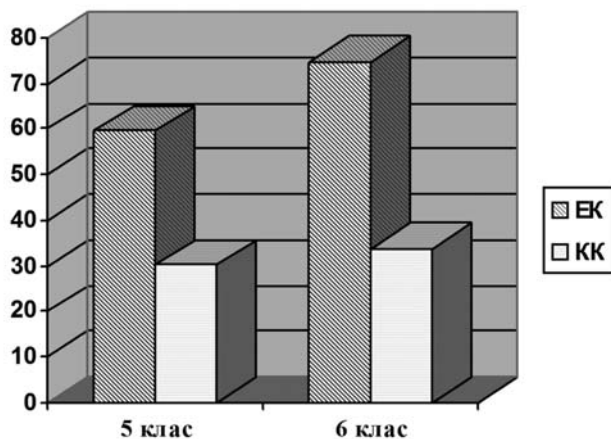
Найбільші розходження в показниках навчальних досягнень учнів експериментальних і контрольних класів (до 42 %), показали результати виконання завдань конструктивного (достатнього) рівня складності. Значна кількість школярів контрольної групи продемонструвала невміння уважно і вдумливо читати, виділяти в творі головне і послідовно будувати висловлювання; планувати (5 клас) або поділяти твір на логічно завершені емоційно-сміслові частини (6 клас); визначати мовно-виражальні засоби і пояснювати їх значення; цілісно характеризувати образи-персонажі, визначаючи авторські прийоми творення. І навпаки, у проблемних учнів експериментальних класів, які систематично самостійно читали рекомендовані вчителем книги, відвідували додаткові заняття й корекційно-розвивальний факультатив із літератури та залучалися до участі в гуртковій роботі, простежувався літературно-особистісний розвиток.

Системно застосовувані вчителями-експериментаторами правила-орієнтири для планування прочитаного та завдання з підказками сприяли закріпленню в свідомості учнів відповідних розумових дій щодо порядку його проведення та грамотного запису. Вчасно внесені педагогами корективи у процес засвоєння учнями зі слабкими навчальними здобутками знань з теорії літератури допомогли їм подолати механічне заучування понять і виробити усвідомлене й дієве ставлення до вивчених художніх засобів. Неодноразове виконання учнями експериментальних класів часткових завдань за відповідними алгоритмами розумових дій привели до формування в них читачьких умінь виявляти особливості характеру персонажів через розкриття прийомів зображення, що є головним засобом розуміння прочитаного.

Значними виявилися розходження (до 36 %) в показниках навчальних здобутків школярів експериментальних і контрольних класів та під час виконання завдань творчого (високого) рівня складності. Якщо переважна кількість учнів, які навчалися за традиційною технологією, невміло будували текст, вживаючи абсурдні висловлювання, непослідовно викладаючи думки, не висвітлюючи свого ставлення до повідомлюваного та допускаючи багато мовних помилок, то у відповідях школярів експериментальних класів спостерігалися певні творчі успіхи.

Кількісний аналіз зрізових робіт учнів здійснювався на основі комп'ютерної програми Excel [2], а також методів математичної статистики, зокрема критерія ?? — кутового перетворення Фішера [12, 158—199], що використовується у психолого-педагогічних дослідженнях для порівняння формалізованих даних двох вибірок шляхом оцінювання достовірності відмінностей між їхніми відсотковими показниками. Зіставлення даних констатує, що контрольний зріз літера-

турних знань і читацьких умінь учнів дало змогу дійти висновку, що в експериментальних класах рівень літературного розвитку учнів мав стійку тенденцію до зростання: 39,1 % у 5-х ЕК і 48,7 % у 6-х ЕК. У контрольних класах динаміка формування навчальних досягнень учнів порушувалася, навіть спостерігалось її зниження: у 5-х КК — до 9,7 % і в 6-х КК — до 7,7 %. Результати порівняльного аналізу рівнів літературного розвитку учнів 5—6 класів відображено в діаграмі (див. рис. 1).

Рис. 1. Діаграма показників сформованості рівнів літературного розвитку учнів експериментальних (ЕК) і контрольних класів (КК)

Проведений експеримент з учнями 5—6 класів загальноосвітньої школи, які мають низький рівень навчальних досягнень, дає підстави стверджувати, що цілеспрямований розвиток в них літературних знань і читацьких умінь на основі врахування їх вікових психо-розумових особливостей і діагностування індивідуальних властивостей завдяки своєчасній обґрунтованій корекції мотиваційної сфери і пізнавальних процесів є ефективним. Доведена розвивальна спрямованість і результативність розробленої методичної моделі обумовлюють подальше її застосування з метою вдосконалення шкільної практики вивчення української літератури в контексті особистісної орієнтації і гуманізації літературної освіти в Україні.

Ольга Мхитарян. Эффективность экспериментального обучения учащихся 5—6 классов с низким уровнем успеваемости

В статье освещены результаты апробации и внедрения в учебный процесс методической модели формирования литературных знаний и умений в учащихся с низким уровнем учебных достижений.

Ключевые слова: экспериментальное обучение; методическая модель формирования литературных знаний и умений в учащихся с низким уровнем успеваемости; экспериментальные (ЭК) и контрольные (КК) классы; задания для итогового среза учебных достижений учащихся; показатели уровней литературного развития учащихся; критерии качества литературных знаний и умений учащихся; сравнительный количественный и качественный анализ; методы математической статистики.

Olga Mkhitaryan. Efficiency of the experimental teaching student 5—6 classes with the low level of success

In the article the results of approbation and introduction in the educational process of methodical model of forming of literary knowledges and abilities are lighted up in student with a low level educational achievements.

Keywords: experimental teaching; methodical model of forming of literary knowledges and abilities in a student with the low level of success; experimental (EK) and control (KK) classes; indexes of levels of literary development of student; criteria of quality of educational achievements of student; comparative quantitative and high-quality analysis; methods of mathematical statistics.

Література

1. Державний стандарт базової і повної середньої освіти. — К.: КНТ, 2004. — 88 с.
2. Загвязинский В.И. Методология и методы психолого-педагогического исследования: учеб. пособ. / В.И. Загвязинский, Р. Атахов. — М.: Академия, 2001. — 208 с.
3. Концепція літературної освіти в 12-річній загальноосвітній школі (Проект) Основна і старша школа / Підг. Волощина Н.Й., Симакова Л.А., Фасоля А.М., Шевченко З.О. // Дивослово. — 2002. — № 4. — С. 59—65.
4. Мхитарян О. Деякі причини слабкої успішності учнів на уроках літератури // Українська література в загальноосвітній школі. — 2005. — №5. — С. 28—33.
5. Мхитарян О. Деякі психологічні передумови розвитку літературних знань і вмінь слабовстигаючих учнів 5—7 класів // Українська література в загальноосвітній школі. — 2006. — №12. — С. 14—17.
6. Мхитарян О. Діагностика літературного розвитку учнів з низьким рівнем навчальних досягнень // Українська література в загальноосвітній школі. — 2008. — № 1. — С. 14—17.
7. Мхитарян О. Подолання слабкої успішності учнів під час вивчення літератури // Науковий вісник Миколаївського державного університету. — Випуск 12. Педагогічні науки: Збірник наукових праць. — Т. 2. — Миколаїв: МДУ, 2006. — С. 140—150.
8. Мхитарян О. Проблема розвитку навчальних досягнень учнів у методиці літератури // Науковий вісник Миколаївського державного університету: Збірник наукових праць. — Випуск 19: Педагогічні науки. — Миколаїв: МДУ, 2007. — С. 197—209.
9. Мхитарян О. Проблеми літературного розвитку учнів зі слабкими навчальними досягненнями // Українська література в загальноосвітній школі. — 2008. — № 12. — С. 30—33.
10. Мхитарян О. Провідні принципи формування літературних знань і вмінь в учнів з низьким рівнем навчальних досягнень // Українська література в загальноосвітній школі. — 2009. — № 4. — С. 11—15.
11. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Українська література. 5-12 класи. — К.: Перун, 2005. — 201 с.
12. Сидоренко Е.В. Методы математической обработки в психологии / Е.В.Сидоренко. — Спб.: Речь, 2002. — 350 с.
13. Ситченко А.Л. Навчально-технологічна концепція літературного аналізу: Монографія. — Київ: Ленвіт, 2004. — 304 с.
14. Ситченко А.Л. Проблеми розвивального навчання літератури // Українська література в загальноосвітній школі. — 2008. — № 1. — С. 9—13.
15. "Якість навчання здебільшого залежить не від його тривалості, а від технології навчання" (Ексклюзивне інтерв'ю доктора педагогічних наук Анатолія Ситченка (Миколаїв)) // Українська література в загальноосвітній школі. — 2007. — № 8. — С. 5—7.